

Uluslararası Uyghur Ara tirmaları Dergisi, Sayı: 1/2 2013, Sayfa: 95-104.
Xelqara Uy ur Tetqiqati Jurnalı, San: 1/2 2013, Sehıpe: 95-104.
International Journal of Uyghur Studies, Volume: 1/2 2013, Page: 95-104.

YABANCI ÜLKELERDEK UYGUR ARA TIRMALARIYLA LG L B RKAÇ PROBLEM*

Geyretcan Osman UTGUN**

Aktaranlar: Sinem KÜÇÜKA AO LU***

Elanur KAZANLAR****

ÖZET

Uyguristik (Uy ur unaslıq) derken Uygur milleti, Uygurların ataları ve onlarla ili kili konuları ara tırma nesnesi yapan bir disiplin kast edilir. Uyguristik Avrupa'da ba lamı tır. Bunun sebebi de Avrupa'nın ekonomik güç ve manevi medeniyet yönünden dünyanın di er bölgelerine göre önde olmasıdır. Avrupa'da modern bilimler de oldukça ileri düzeydedir. Dünyanın yakın ça tarihini etkileyen birçok bilim dalı Avrupa'da ortaya çıkmı ya da tam bilim görüntüsü kazanmı tır. Bu elveri li ko ullar Avrupa'da Uyguristi in ortaya çıkmasına zemin hazırlamı tır.

Anahtar Kelimeler: Uygur, Uyguristik, Orta Asya, Do u Türkistan.

SEVERAL PROBLEMS CONCERNING UYGHUR RESEARCH IN FOREIGN COUNTRIES

95

ABSTRACT

Uyghur nation, the ancestors of the Uighurs and a discipline that investigates issues associated with them is meant by the term Uyguristic (Uy ur unaslıq). Uyguristic has started in Europe. The reason for this is that Europe is ahead in terms of economic power and spiritual civilization compared to other regions of the world. Modern science is quite advanced in Europe. Many branches and subsections affecting history of near ages of world has emerged or the image of exact science has gained. These favorable conditions has given rise to Uyguristic In Europe.

Keywords: Uyghur, Uyguristic, Central Asia, Eastern Turkestan.

* Bu makalenin Uygurca ekli incang ctimaiy Penler Tetqiqati (incan Sosyal Bilimler Ara atırmaları) dergisinin 2012 yılının 1. sayısında yayımlanmı tır.

** Prof. Dr., incan Üniversitesi, Filoloji Enstitüsü, Urumçi, E-posta: gayretjanosman@hotmail.com

*** Doktora Ö rencisi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Ça da Türk Lehçeleri Programı.

**** Doktora Ö rencisi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Ça da Türk Lehçeleri Programı.

1. Uyguristi in Tanımı ve Niteli i

Uyguristik derken Uygur milleti, Uygurların ataları ve onlarla ili kili konuları ara tırma nesnesi yapan evrensel bir disiplin kast edilir. “Evrensel” derken farklı amaç, farklı yöntem ve farklı araçlarla aynı veya farklı konular üzerinde çok yönlü ara tırma yapmayı anlıyoruz.

Uyguristi in ara tırma nesnesi Uygurların antropolojisi, arkeolojisi, ekonomik hayatı, dil ve edebiyatı, yazılı yadigârları, din, sanat, felsefe, e itim, fen ve teknoloji, örf adet, mimarlık, tercüme bilimi, hukuk ve de onların kom u milletler ile olan ili kisi gibi çok yönlü konuları içine alır. Uyguristi in vasıtası ise sosyal bilimler ve müspet bilimlerdeki çe itli yöntemlerdir.

2. Uyguristi in Ortaya Çıktı ı Yer ve Zaman

Uyguristi in temeli ilk olarak Çin’de ortaya atılmış tır. Yani Uyguristi in temel konusu Uygurların kendisinde saklıydı. Uygurların fizyolojik yapısı, millet yapısı, örf âdeti, ahlak forması, dil hazinesi, arkeolojik malzemeleri, yazılı vesikaları Uyguristi in ilk el malzemesi sayılır. Bunun dı nda, Çin’de Çin, Tibet, Mo ol dilleri, incan’daki eski dillerden Sak, Tohri ve So d gibi dillerde yazılan vesikalarda kaydedilen hatıralar Uyguristi in di er bir önemli kayna ı sayılır. öyle ki, Uygurlarla ilgili temel kaynak Uygurların kendi içinde, onların ya adıkları ve iz bıraktıkları topraklarda, ayrıca Çin’de bulunmaktadır. Çin’i Uyguristi in be i i demek mümkündür. Bununla birlikte, “Uyguristik”in özel bir disiplin olarak yeni döneme has etnoloji, tarih bilimi, kültür bilimi ve edebiyat bilimi gibi ilim saharında bilim adamlarının ilgisini çekmesi 18. yüzyılda Avrupa’da görülmü tür. Bunda Fransa, Almanya ve Rusya âlimlerinin ilmi aray ı ları öncülük etmi tir. Mesela, 18. asrın 30’lı yıllarından ba layarak Fransa âlimleri dolaylı olarak Uygur tarihi ara tırmalarına katkı vermeye ba lamı tır. Onların içinde me hur olanı R. P. Goubil olup, o 1739 yılında Uygurların tarihi durumları bahsedilen “Mo ol Tarihi” adlı eserini ne retmi tir. Arkasından J. Deguinges arka arkaya “Hunlar ve Türklerin Etnik Kökeni Hakkında Ara tırma” ve be ciltlik “Hunlar, Türkler ve Mo olların Umumi Tarihi”ni yazmı tır. 20 yıl geçtikten sonra C. Visdelou “Tatar Tarihi”ni ne retmi tir. Yukarıdakilere benzer ekilde Fransız dilinde yazılmış eserlerden yine Duhalde’nin yazdı ı “Çin ve Çin’in Tatarlar Bölgesinin Co rafyası, Tarihi, Yılnamesi, Siyasi ve Tabii Hali” isimli eserini de göstermek mümkündür. Bu eserlerin hepsinde Uygurlar dile getirilmi tir.

1820 yılında Rusya Bilimler Akademisi’ne davet edilen Fransız Do u bilimci H. J. Klapproth “Uygurların Dil ve Yazısı Hakkında Ara tırma” adlı ünlü eserini Paris’te Almanca olarak yayımlamı tır. Rusya’da ise N. Y Bi urin’in “Eski ve imdiki Cungar Ovası ve Türkistan’ın Umumi Durumu” (1851 yılı) ve “Eski incan’ın Milletler Tarihine Dair Malzemeler” gibi eserleri ne redilmi tir. 19. asrın sonlarında Rusya’nın Pekin Konsoloslu u’nun doktoru E. Briets neider’in “Orta Asya’daki Kadim Devletler Tarihi” adlı kitabı ne redilmi olup, onun 1. cildinde “Eski Uygurlar” ba lı ıyla bir paragrafa yer verilmi tir. sveçli C. D’ohsson’un “Mo ol Tarihi- Cengiz Han’dan Timur’a Kadar” (1852 yılı) adlı eseri de Uygur tarihiyle ili kilidir.

19. asrın son yarısında incan vaziyetinin çalkantılı bir sürece girmesi batı âlimlerinin Uygurlara olan ilgisini daha güçlendirmi tir. O dönemde Rusyalı V. V. Girigoriyef Rusça olarak iki ciltli “Tabii Co rafya Bilimi- Çin Türkistan’ı” (1873 yılı) adlı eserini yazmı tır. Bu eserde eski zamandan ba layarak 19. asrın 70’li yıllarına kadar olan Uygurların tarihi, etnografyası, co rafyası gibi saharlarla ilgili malzemeler kaydedilmi olup, bugün de oldukça yüksek belge de erine sahiptir.

Rusyalı âlim A. Kazémbék 1841 yılında “Uygurlar Hakkında Ara tırma” adlı kitabını yayımlamı tır. Bütün bunlar Avrupa’da Uyguristi in bir disiplin olarak ekillenmesini hızlandırmı tır. Bunlardan ba ka yine Rusyalı âlimlerden Ç. Velihanof, V. V. Radlof, D. Pozdnéyef gibilerinin ilmi çalı maları vardır. Özellikle V. V. Radlof’un “Uygurlar Meselesi Hakkında” (1893 yılı) adlı eseri ile D. Pozdnéyef’in “Uygur Tarihine Dair Makaleler” (1899 yılı) adlı eseri

Uyguristi in bir disiplin olarak ekillenmesinde büyük rol oynamı tır. 19. asırda yazılı “Uygurları Dili ve Yazısı Hakkında Ara tırma”, “Uygurlar Hakkında Ara tırma”, “Uygurlar Meselesi Hakkında”, “Uygurlar Tarihine Dair Makaleler” gibi eserlerde “Uygur” adının konu ba lı ı olarak seçilmesinin tarihi önemi çok büyük olmu tur. Yani, 19. asrın sonunda Avrupa’da Uyguristi in bir disiplin olarak ekillendi ini söyleyebiliriz.

3. Yabancıların “Uyguristik”e İgisinin Sebebi

Modern Uyguristik Avrupa’da ortaya çıkmı tır. Bilindi i gibi, Avrupa dünyanın yakın zaman tarihinde iktisadi güç ve manevi medeniyet yönünden dünyanın di er bölgelerine göre oldukça ilerideydi. Bununla birlikte modern bilimler de epey geli mi tir. Dünyanın yakın ça tarihini etkileyen birçok bilim dalı Avrupa’da ortaya çıkmı ya da tam bilim görüntüsü kazanmı tır. Bu elveri li ko ullar Avrupa’da Uyguristi in ortaya çıkmasına zemin hazırlamı tır.

Avrupa’da modern Uyguristi in ortaya çıkmasının temel sebebini, biri tesadüfe, di eri siyasi olaylara ba lamak mümkündür. Tesadüff olay derken 18. asrın ilk yarısında patlak veren Rusya- sveç sava nda esir dü en subay F. J.Stralenberg Sibirya bölgesinde 13 yıl kalmı ve o sırada topladı ı malzemeler temelinde “Avrupa, Asya’nın Kuzey ve Do u kısmı” (1730 yılı) adlı kitabını yayımlamı tır. Kitabın sonuna Yenisey Vadisinde tesadüfen ke fetti i, eski Türk yazısı ile yazılı birinci etap abidelerin resimlerini ilave etmi tir. Bu kitap Batı Avrupa âlimleri arasında Uyguristi i da kapsayan Türkoloji’nin ortaya çıkmasının esası olmu tur. Siyasi sebebe gelince, Makro Polo’nun do uya seyahate çıkması, Kolomb’un Amerika kıtasını ke fetmesi Avrupalıların ba ka kıtalarla ilgilenmesini hızlandırmı tır. talya’da ortaya çıkan edebi uyanı ve Batı Avrupa’daki sanayi devriminin gerçekleşmesi Avrupa devletlerinin kayna a ve araziye olan talebini arttırmı tır. Böylece bir kısım Avrupa devletleri ba ka devlet ve bölgelere ardı ardına ara tırmacıları, ke if heyetlerini gönderip co rafî, jeolojik, arkeolojik, etnografik ve antropolojik ara tırmalar yapmı ve bol materyal ve istihbarat toplatmı tır. Bu malzemeler bir taraftan istihbarat bilgisi olarak kendi hükümetlerine sunulmu ; di er taraftan, ilmi eser ekline getirilip ne redilmi tir. Zamanla bu tür istihbarat nitelikli malzeme ilim meraklılarının ara tırma nesnesi olmu tur. Böylece aslında okumu ilim sahibi ki iler bir taraftan siyasete hizmet ederken, di er taraftan sosyal bilimler ara tırmalarına ba lamı , Uyguristi in bir disiplin olarak geli mesi için itici rol oynamı lardır. Di er taraftan, son yıllarda Orta Asya, batı bölgesi ve ipek yolunun tarihi, co rafiyesi, medeniyetini daha da etraflı, daha da derin, daha da sistemli ö renmek ve ara tırmak için Uyguristik olmazsa olmaz bir ilim dalı olmu tur.

4. Bugünkü Dünyada Uyguristik ile U ra an Devlet ve Bölgeler

Bugünkü medeni dünyada Uyguristikle u ra an devlet ve bölgeler epey çoktur. Bunlardan Asya’daki devletler içinde, Çin (Tayvan da bunun içinde), Japonya, Kore, Türkiye, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Moldova, Mo olistan, sraile gibi ülkeler; Avrupa-Amerika, Rusya, Almanya, Fransa, ngiltere, sveç, Finlandiya, Polonya, Romanya, Çek, Slovenya, Macaristan, Avustralya gibi ülkeler vardır. Bu bilim dalı sadece Rusya ve Kazakistan’da “Uyguristik” adıyla adlandırılmı , di er ülkelerde Do u bilimi, Altayistik, Türklük bilimi (Türkoloji), Batı bölgesi ara tırmaları, ipek yolu ara tırmaları, Orta Asya ara tırmaları, Turfan ara tırmaları gibi isimler ile adlandırılmı tır. Yani Uyguristik Rusya ile Kazakistan’dan ba ka ülkelerde do rudan de il, dolaylı olarak yürütülmektedir. Bugün bu yöntemi de i tirmenin zaruri oldu u, tarihi gerçeklerin bunu zorunlu kıldı ı kendili inden ortaya çıkmı tır. Bununla birlikte, devletimiz içinde ve dı nda Uyguristik, Do u bilimi, Altayistik, Türklük bilimi, Turfan bilimi gibi disiplinlerin bir kolu olarak yürütülse de, bu disiplinlerin özünde ve çekirde inde Uyguristi in bulundu u tarihi gerçeklerden görmek mümkündür.

5. Uyguristinin İncan'a Komu Ülkelerdeki Milletlerin Tarih ve Kültürünü Araştırmadaki Önemi

Uyguristik; sadece Uygurların kendi durumları hakkında bilgi edinmesinde değil, komu millet, bölge ve devletlerin tarihi, sosyal durumu ve kültürlerinin öğrenilmesi ve araştırılmasında olmazsa olmaz önemli bir bilim koludur.

Rusyalı âlim A. Kazimbék çok önceleri bu noktaya dikkat çekmiştir. Mesela, o 1841 yılında nerettiği "Uygurlar Hakkında Araştırma" adlı eserinde açık bir şekilde: "Biz bu kabileyi (Uygurlar) araştırırken elimizde var olan bütün malzemeden faydalanmamız gerek. Uygurlar bize çok sayıda yazma yadigarları bırakmışlardır. Bu yadigarların herhangi bir kısmının ortaya çıkması bütün Türk dilli halkların tarihi için yeni sayfa açacaktır"¹ diye yazar.

Uyguristinin bir kolu olan Uygur dilinin yalnız Uygurların dil tarihini anlamada değil, başka Türk dilli ve Altay dilli milletlerinin tarihini anlamada da büyük rolü vardır. Bu konuda çeşitli ülke âlimleri hemfikirdir. Mesela Türkiyeli âlim İsmet Sami: "Eski Uygurlar kültürel gelişim bakımından en ileri giden halk olup, bunların dili Türk dilli halklar arasında edebi dil olmuştur." diye yazarken² tarihçi Liu Zi av: "Uygur dili temelindeki Çağatay dilinin tekkülü sadece Uygur tarihinde önemli bir ağırlık olmakla kalmayıp, Uygurların insanlık tarihine kattığı önemli bir katkı sayılır. Asya'nın orta kısmındaki birçok millet ve bölge bu dilin yardımı ile kendilerinin medeniyetini ve tarihini kaydetmiş ve nakletmiştir." diye yazar.³ Moğol âlimlerinden Mençibi ile Lululu "Dünyedeki İnceleme" adlı makalesinde Uygurların edebiyatı hakkında: "Altay dil ailesine mensup milletlerin hepsinin tarihten kalan sözlü edebiyatı var, lakin yazma edebiyatı olan millet yalnız Uygur milletidir" diye yazar.⁴ Türkiyeli âlim Unver Suheyli: "Türk dilli halkların irfanını, ilmini ve tebabetini Asya'da Uygurlar muhafaza etmiştir" diye yazmıştır.⁵ Rusyalı alim V. V. Bartold: "Medeni halklar içinde, Müslümanlar (özellikle Tacikler) ve Uygurlar yalnız kendi içinde değil, içinde yaşadıkları ulusların devlet yönetiminde de son derece önemli rol oynamıştır. Çünkü onların yerli prensler, asilzadeler üzerinde büyük etkisi olmuştur." diye yazmıştır.⁶

Yani, eski Uygur dili ve yazısı ile kaydedilen iktisadi belgeler, tebabet, astronomi, din, etnografya, ayrıca maddi ve manevi medeniyete ilişkin belgeler, eski eserler sadece Uygurların durumunu araştırmada değil, bütün Türk dilli milletler, Altay dil ailesine mensup milletler, Batı bölgeleri, Orta Asya ve Çingiz Yolu'nun tarih- coğrafyasını, milletlerin tarihini öğrenme ve araştırmada olmazsa olmaz önemli materyal sayılır.

6. Yabancı Ülkelerdeki "Uyguristik"in Değerine Karşı Tutum

Yabancı ülkelerdeki Uyguristik derken genellikle Avrupa merkezli Uyguristik kastedilir. Avrupa'daki Uyguristik kapitalizm koşullarında yaşayan burjuva âlimleri tarafından önce siyasi maksatla yapılmıştır. Böyle olduğu için, Avrupa Uyguristinde olumlu yönler olmakla birlikte olumsuz taraflar da mevcuttur. Buna rağmen Avrupa Uyguristinin üstünlüğü birçok yönde görülür. Mesela, onlar Uyguristik vasıtasıyla etnikleri neticelerin temelinde Uygurlar ve onların atalarının yaşadıkları topraklardaki yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmış birçok eski eseri toplamış, derlemiştir ve incelemiştir, bunları milletler arası ilim sahasına tanıtarak Doğu bilimcilerin dikkatlerini çekmiştir, böylece Uyguristinin modern bilim kolu olarak tekkül etmesinde önemli

¹ Hazırlayan: Kazakistan Bilimler Akademisi Uyguristik Enstitüsü, **Uygurlar ve Batı Bölgelerindeki Başka Türk Dilli Halkların Kısa Tarihi**, İncan Halk Neşriyatı, 2000, s. 1

² İsmet Sami, **Kamusu'l Alam**, C. 3, 1889, Türkçe neşri, s. 1876; **Çin'deki Milletlerin Eski Yazıları Hakkında Araştırma**, Çin Sosyal Bilimler Neşriyatı (Cungguo Jiaoyi Fenbu Neşriyatı), 1994, Çince, s. 120.

³ Liu Zi av, **Uygur Tarihi**, C. 1, Milletler Neşriyatı, 1986, s. 600- 601

⁴ **Tarım Dergisi**, S. 11, 1988.

⁵ Unver Suheyli, **Uygurlarda Tebabet**, İncan Fen – Teknika Neşriyatı, 1997, s. 5.

⁶ Vasilij Vladimiroviç Bartold, **Yettisu Tarihi Üzerinde Deneme**, İncan Halk Neşriyatı, 2000, s. 76.

çalı malar yapımı lardır. Ancak yabancı Uyguristlerin bazıları kendi ya adıkları zaman ve mekân ko ulları ve kendi devletlerinin de er yargısı ve ideolojisinin tesiri ile ara tırma yaptıkları için bazı tarihi noktaları açıklarken hanlık, ulus- kabile adları, yer- bölge adlarını kullanırken Çin'in bugünkü gerçe ine uygun gelmeyen meseleleri ortaya koymu ya da koymaktadırlar. Ondan dolayıdır ki, bilimsel ara tırmalarımızda yabancı ülkelerdeki Uyguristi in neticelerinden yararlanmak durumunda kaldı ımızda, onların olumlu taraflarını kabul etmekle birlikte, olumsuz taraflarına ele tirel bakmada mahir olmalıyız.

7. Yeni Çin Kurulduktan Sonra, Ülkemizde Yabancı Ülkelerdeki Uyguristik Hakkında Evrensel De erlendirme Yapan İmi Eserler

1949 yılından 1977 yılına kadar Çin'de Uyguristik hakkında kapsamlı ilmi arayı olmamı tır. 1950'li yıllarda Feng Jia- eng "Uygur Tarihinin Geçmi i ve Gelece i" adlı bir makale yazmı ise de, bu makale müsvedde olarak korunmu tur. Devletimizde 1978 yılından ba layarak reform ve dı a açılma politikası yürürlü e girdikten sonra ülkemizin uzmanları birkaç büyük ilmi eser ne redip Çin'deki ilim ehline uluslar arasındaki Uyguristi in genel durumu hakkında kıymetli haberleri verdi. Onların içinde unlar vardır:

Makaleler:

- ❖ eripidin Ömer, "Uyguristi in Te ekkülü ve Geli mesi Hakkında", incan Üniversitesi İmi Dergisi (incan Universiteti İmiy Jurnili), Sayı. 1, 1982.
- ❖ Çeng Sulo, "Çin'de ve Yabancı Ülkelerdeki Uygur Tarihi le İgili Ara tırmalar", Milletler Tetkikati Dergisi, Çince, Sayı. 1, 1982.
- ❖ Niu Ruji, "Uyguristi in Sistemik Yapısı Hakkındaki Tasavvur ve Yabancı Ülkelerdeki Uyguristik Ara tırmalarındaki Yeni Durumlar", Çin Uygur Tarihi ve Kültürü Ara tırmaları Mecmuası, Sayı. 1, 1998.
- ❖ Wei Liangtao, "Uyguristik Ara tırmalarını Yaygınla tırma Hakkında Bir Kaç Öneri", Çin Uygur Tarihi ve Kültürü Ara tırmaları Mecmuası, Sayı. 1, 2000.
- ❖ Adil Abdukadir, "Uyguristi in Meydana Gelmesi ve Geli mesi", incan Tezkireçili i Dergisi, Sayu. 1, 2002.

Kitaplar:

- ❖ Meng Fanren, Huang Zhenhua, "Eski Uygur Tarihi Kılavuzu" (回鹘史指南), Çince, incan Helk Ne riyatı, Urumçi, 1995.

Kataloglar:

- ❖ Liu Ge, Huang Jianyang, "Batı Bölgelerinin Tarih ve Co rafyasına Dair Bilimsel Makaleler ve Materyaller Katalogu" (西域史地论文资料索引), incan Helk Ne riyatı, Urumçi, 1988.
- ❖ Chen Yanqi, "Batı Bölgeleri Ara tırmalarına Dair Eserler Katalogu" (西域研究书目), incan Helk Ne riyatı, Urumçi, 1991.
- ❖ Tursun Savut, "Uygur Edebiyatı Tarihi' Materyaller Katalogu", incan Üniversitesi Derslik Bölümü, Urumçi, 1991.
- ❖ Rehime Osmna, Halide arahman, "Uygur Tarihine Dair Makaleler Katalogu" incan Helk Ne riyatı, Urumçi, 1993.

- ❖ Wu Ying, Chen Haolin, "Uygur Tarihi ve Kültürü Ara tırmalarına Dair Vesikalar Katalogu" (维吾尔历史文化研究文献题录), Milletler Ne iryatı, Pekin, 2000.
- ❖ Eziz Atavulla Sartekin, Uygurca Yayınlanmı Eserler Katalogu", incan Üniversitesi, Urumçi, 2004.

8. Yeni Çin Kurulduktan Sonra, Ülkemizde Çe itli Ülkelerdeki Uyguristi in Ayrı Ayrı Tanıtım Durumu

Uyguristi in tanıtımıyla ilgili makaleler de oldukça fazladır. Bunların arasında yabancı dillerden tercüme edilmi , Çinli ve Uygur yazarlar tarafından yazılmı onlarca makale vardır. Bunlar a a ıdaki gibidir:

Çince yayımlanmı Bilimsel Makaleler Toplamı

1) "Yurtdı ındaki Türkoloji Ara tırmalarının Genel Durumu" (国外突厥研究概况). Bu kitap Çin Sosyal Bilimler Akademisi Milletler Ara tırmaları Enstitüsü tarafından yayına hazırlanmı , Çin Sosyal Bilimler Ne iryatı tarafından 1980 yılında ne redilmi tir. Bu kitapta yabancı bilim adamları tarafından yazılan makalelerden: A. H. Konunuv'un "Sovyetler Birli i Bilimler Akademisi'ndeki Türk Dilcili i", J. Kakuk'un "Macaristan'daki Türkoloji Ara tırmaları", G. Doerfer'in "Almanya Federal Cumhuriyeti'nde Türkolojinin Durumu", I. Bla koveq'in "Çekoslavya'da Türkolojinin Bugünkü Durumu ve Geli im stikbalı", C. Kalujiniskiy'in "Son On Yıllık Polonya Türkolojisi", B. Drimva'nın "Romanya'daki Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Ara tırmalar", Fubu Silang'in "Japonya'daki Türki Dil Ara tırmalarının Durumu", G. Jarring'in " sveç'teki Türkoloji" gibi makalelerine yer verilmi tir.

2) Altay Dil Ailesine Mensup Milletler Edebiyatına Dair Makaleler Seçkisi" (阿尔泰语文学论文选译). Bu seçki Çin Sosyal Bilimler Akademisi Milletler Ara tırmaları Enstitüsü Dil Ara tırmaları Bölümü ile Çin Etnik Dilcilik Sempozyumu Sekreteryası tarafından hazırlanıp 1980 yılında Çince olarak apigraf baskısı yapılmı tir. Bu kitaba yabancı bilim adamları tarafından yazılan makalelerden: "Fransa'da Türkoloji Ara tırmaları" (S. Skilliter), " ngiltere'deki Türkoloji Merkezi" (S. Skilliter), "Sovyetler Birli i'nde Uyguristi in Geli mesindeki Önemli Merhalalar" (A. H. Konunuv) gibi makalelere yer verilmi tir.

3) "Fransa'daki Batı Bölgeleri Tarihçili inin Cevherleri" (法国西域史学精粹). Bu kitap Geng Sheng tarafından tercüme edilip yayına hazırlanmı , Gansu Halk Ne iryatı tarafından Nisan 2011'de basılmı tir. 3 ciltten ibaret bu kitapta yabancı bilim adamları tarafından yazılmı toplam 46 makaleye yer verilmi tir. Bunlardan genel bilgi vermeye yönelik olan makaleler unlardır: "Batı Bölgelerinin Tarihi-Medeniyeti ve pek Yolu" (Lonis Hambis vb.), "Batı Bölgeleri Tarihi ve Medeniyetiyle İgili Ara tırmalarının Genel Durumu" (Lonis Hambis), "Fransa'daki Çin'in Batı Bölgeleri Tarihi le İgili Ara tırmalar" (Jera-Bezard Robert), "Fransa'nın Elli Yıllık Buyana Yürütülen Batı Bölgeleri Ara tırmalar" (Lonis Hambis), "Fransa'daki Türkoloji Ara tırmaları" (Louis Bazin), "Dokuz O uz ve On Uygur Üzerine Bir Ara tırma" (J. R. Hamilton).

Ayrı Makaleler:

- ❖ Louis Bazin, "Heyecan çerisinde Yeti mek ve Fransa Türkolojisi", Çeviren: Geng Shimin, Milletlere Dair Tercüme Dergisi, Çince, Sayı. 3, 1979.
- ❖ D. Hasanuv, "Almanya'daki Uyguristler", Çeviren: Ri at Nurehmet, Orta Asya Ara tırmaları Materyalleri Dergisi, Çince, Sayı. 3, 1986.

- ❖ T. M. Iskakuf, "Sovyet Âlimlerinin Uygurların Tarihi ve Etnolojisiyle İlgili Araştırmalarda Elde Ettikleri Ba arılar", Çeviren: Jiang Texian, İncan Sosyal Bilimler Bülteni, Çince, Sayı. 7, 1987.
- ❖ Diyas Hasan, "Alman Uyguristleri", Orta Asya Araştırmaları Dergisi, Sayı. 1, 1987.
- ❖ Diyas Hasan, "sveç'teki Uyguristik", Orta Asya Araştırmaları Dergisi, Sayı. 2, 1987.
- ❖ J. saydiwakkasuv, "Sovyetler Birli i'ndeki Uyguristi in Geli mesindeki Yeni A amalar", Çeviren: Ri at Nurehmet, Milletlere Dair Tercüme Dergisi, Çince, Sayı. 1, 1989.
- ❖ J. saydiwakkasuv, "Sovyetler Birli i'ndeki Uyguristik", Çeviren: Go Zhichao, Milletlere Dair Tercüme Dergisi, Çince, Sayı. 6, 1989.
- ❖ O. Bakiyef, "Rusya'da Uyguristik ve Uyguristler", Yayına hazırlayan: Yasincan Tursun, Bulak Dergisi, Sayı. 3, 2005.

"Fransa Âlimlerinin pek Yolu ve Batı Bölgeleri Tarihiyle İlgili Araştırmaları", Çeviren: Geng Shimin, "Fransa'daki Batı Bölgeleri Tarihçili inin Cevherleri" adlı kitapta "Havale ile Yazılan Ön Söz" adıyla yer verilmi tir. Bu kitap Gansu Halk Ne riyatı tarafından Nisan 2011'de yayımlanmı tir.

Çin Uzmanlarının Eserleri

1) Kitaplar:

- ❖ Geng Shimin, "Uygurların Eski Kültürü ve Vesikaları Hakkında" (维吾尔族古代文化和文献概论), İncan Helk Ne riyatı, Çince, 1983.
- ❖ Tohtı Muzart, "Uygurların Tarih ve Medeniyeti Üzerine Araştırmalar" (维吾尔历史文化研究), Milletler Ne riyatı, Çince, 1995.
- ❖ Niu Ruji, "Uygurların Eski Yazıları ve Vesikalarına Giri " (维吾尔古文字与古文献导论), İncan Helk Ne riyatı, Çince, 2007.

101

Bu üç kitapta yurtdı ındaki Uyguristler ve Uyguristi in Neticeleri tanıtılmı tir.

2) Makaleler

- ❖ Qiao Junhu, "Sovyetler Birli i'ndeki Uyguristi in Genel Dururmu", Dil ve Tercüme Dergisi, Çince, Sayı. 3, 1986.
- ❖ Niu Ruji, "Sovyetler Birli i'ndeki Özel Türkoloji İmi", Milletler Araştırmaları Haberlerinden Seçkiler Dergisi, Çince, Sayı. 5, 1986.
- ❖ Wei Linagtao, "Macaristan'daki Do ubilimi-Uyguristik Araştırmaları", İncan Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı. 4, 1987.
- ❖ Niu Ruji, "Yurtdı ındaki Me hur Türkologlar", Milletler Araştırmaları Haberlerinden Seçkiler Dergisi, Çince, Sayı. 4, 1988; Sayı. 1, Sayı.4, 1989; Sayı. 1, 1990.
- ❖ Liu Ge, "Tayvan'da Uygur Araştırmaları", Orta Asya Araştırmaları Dergisi, Çince, Sayı. 1, 1990.

- ❖ Hebibulla Hoca Lemcin, "Orta Asya Cumhuriyetlerindeki Do ubilimi-Uyguristik Ara tırma Merkezleri", incan Sosyal Bilimler Ara tırmaları Dergisi, Sayı.2, 1990.
- ❖ Hebibulla Hoca Lemcin, "Macaristan'daki Do ubilimi-Uyguristik Ara tırmaları", incan Sosyal Bilimler Ara tırmaları Dergisi, Sayı.4, 1990.
- ❖ Niu Ruji, "Tayvan'daki Uygur Ara tırmaları", incan Üniversitesi İmi Dergisi (incan Universiteti İmiy Jurnili), Çince, Sayı. 3, 1993.
- ❖ Reyhan, "Almanya'da Uyguristik Ara tırmaları", Milletler Edebiyatı Ara tırmaları Dergisi, Çince, Sayı. 2, 1998.
- ❖ Niu Ruji, "Fransa'da Muhafaza Edilen Uyguristi e Ait Belgeler ve Bunların Ara tırılması", Batı Bölgeleri Ara tırmaları Dergisi, Sayı. 2, 1994.
- ❖ Shui Tao, "Ekim Devrimi'nden Önceki Rusya Do ubilim Sahasındakilerin Uyguristik Ara tırmaları", incan Üniversitesi İmi Dergisi (incan Universiteti İmiy Jurnili), Çince, Sayı.3, 1994.
- ❖ Liu Ge, "Almanya'daki Uygur Ara tırmaları", " incan Üniversitesi İmi Dergisi (incan Universiteti İmiy Jurnili), Çince, Sayı. 3, 1994.
- ❖ Niu Ruji, "Almanya'daki Uyguristik Ara tırmaları", incan Tezkireçili i Dergisi, Sayı. 2, 1994.
- ❖ Niu Ruji, " sveç'teki Uygurca Vesikalar ve Uyguristik Ara tırmaları", incan Medeniyet Anıt Eserler Dergisi, Çince, Sayı. 1, 1994.
- ❖ Tohti, "Japonların Ülkemizdeki Uygurların Tarih ve Kültürü Hakkındaki Ara tırmaları", Milletler Ara tırmaları Dergisi, Çince, Sayı. 3, 1995.
- ❖ Niu Ruji, "Fransa'daki Türkoloji Ara tırmaları", Dil ve Tercüme Dergisi, Çince, Sayı. 1, 1996.
- ❖ Muhter Muhammed, "Almanya'da Uyguristik Ara tırmaları", Miras Dergisi, Sayı. 4, 1999.
- ❖ Tursun Pidakul, "Amerika'daki Uyguristik Ara tırmaları", Çin Milletleri Dergisi, Sayı. 1, 2009.
- ❖ Li Qin, "Rusya, Sovyetler Birli i ve Orta Asya Ülkelerindeki Uygur Ara tırmalarının Yüzyıllık Mesafesi", Batı Bölgeleri Ara tırmaları Dergisi, Çince, Sayı. 1, 2000.
- ❖ Geng Shimin, "Batıdaki Eski Uygur Tarihi Ara tırmalarının Durumuna Ku bakı 1", Batı Bölgeleri Ara tırmaları, Çince, Sayı. 3, 2004.
- ❖ Shui Tao, "Rusya ve Uyguristik", incan Üniversitesi İmi Dergisi (incan Universiteti İmiy Jurnili), Çince, Sayı. 3, 2004. Uygurca tercümesi: incan Gençleri Dergisi, Sayı. 7, 2011.
- ❖ Geng Shimin, "Ben ve Uyguristik", incan Üniversitesi İmi Dergisi (incan Universiteti İmiy Jurnili), Çince, Sayı. 4, 2005. Uygurca tercümesi: Ka gar Pedagoji Enstitüsü İmi Dergisi, Sayı. 3, 2005.
- ❖ Eli Gopur, "Macaristan'daki Do ubilimi Ara tırmaları", incan Sosyal Bilimler Ara tırmaları Dergisi, Sayı. 2, 2005.
- ❖ Geng Shimin, "Fransa'daki Uyguristik", incan Üniversitesi İmi Dergisi (incan Universiteti İmiy Jurnili), Çince, Sayı. 1, 2006. Uygurca tercümesi: Kroran Dergisi, Sayı. 4, 2007; Turfan Bilimi Dergisi, Sayı. 1, 2009.

- ❖ Nam Sang Gang, "Kore'deki Uygur Tarih Araştırmaları", Uygur Tarihi ve Medeniyeti, Hazırlayan: Tian Weijiang vb., Uygur Helk Ne Riyatı, Çince, 2007.
- ❖ Tahir Mutelip Kahiri, "Almanya'daki Uyguristinin Oluşumu ve Gelişimi", Uygur Üniversitesi İmni Dergisi (Uygur Üniversitesi İmni Jurnili), Sayı. 3, 2006.

9. Çin Uzmanlarının "Yurtdışı Uyguristisine" Olan Tepkisi

Yeni Çin kurulduktan sonra, Çin uzmanları uluslar arasındaki "Uyguristik" adını altındaki bilimlere karşı olumsuz tavrı takındılar. Yani 1978 yılına kadar Çin uzmanları bu terimi kullanmak için acele etmediler. Ancak dışı açılma ve reform politikası uygulamaya konulunca, bu terim Çin'in etnoloji sahasında resmi olarak kullanılmaya başladı. 1982 yılının başlarında Uygur Üniversitesi'nin profesörü Ömer "Uyguristinin geliştirilmesi ve Gelişimi Üzerine" adlı makalesini yayımlayarak "Uyguristik" adıyla anılan bu ilmi yurtdışındakilere ilk olarak tanıttı. 1994 yılında Merkezi Milletler Üniversitesi'nde Uyguristik Enstitüsü kuruldu. 12 Mart 1995'te Pekin'de Çin Uygur Tarihi ve Medeniyeti Araştırmaları Derneği kuruldu. Bu derneğin kurulması Çin'de Uyguristinin bilim seviyesine yükselmesinin temeli oldu. Niu Ruji bu derneğin kurulması dolayısıyla "Uyguristik Sisteminin Temel Hakkındaki Tasavvur ve Yurtdışındaki Uyguristik Araştırmalarındaki Yeni Durumlar" başlıklı makalesini hazırlayarak insanlara Uyguristik ile ilgili kapsamlı bilgi verdi. Wei Linagtao "Uyguristik Araştırmalarını Yaygınlaştırma Hakkında Birkaç Öneri" adlı makalesini yayımlayarak Çin'de "Uyguristik"i resmi olarak bilim sahasına sokmayı ortaya koydu. Onun bu makalesinde ortaya konan görüş Uyguristileri derinden etkiledi. 1996 yılında Uygur Üniversitesi profesörü Li Shangrui ile Dr. Niu Ruji'nin çabaları sonucunda Uygur Üniversitesi Altayistik Araştırmaları Enstitüsü adıyla "Uyguristik" araştırmaları ekibi kuruldu. Bu ekip Uygur Üniversitesi yönetimi ve ilgili uzmanların desteği ve yardımı ile araştırmayı yaptılar ve "Uygurların Eski Yazıları ve Eski Belgelerine Giriş" (Niu Ruji), "Orhun-Yenisey Bengü Tarihlerinin Dili Hakkında Araştırmalar" (Geng Shimin, Abdurrahman Yakuplar), "Eski Uygur Yazısındaki Vesikaların Dilinin Kısa Tezkiresi" (Li Zengxiang, Zhang Texian, Metriyim Sayıtlar), "Çad Uygur Dilinin Lopnur Dialekti" (Mir Sultan Osman), "Eski Uygur Edebiyatı Araştırmaları" (Geyretcan Osman), "Uygurların Mimarlık Medeniyeti Araştırması" (Üy Çingçüen), "Çad Uygur Folklor Medeniyeti" (Yüen Ciguang) gibi yedi kitabı yayına hazırladılar. Bunlardan ilk altı kitap "Uyguristik Araştırmaları Mecmuası" adıyla Uygur Üniversitesi Ne Riyatı tarafından 1999 yılında Çince olarak ne redildi. Bu kitapların ne redilmesi yeni Çin kuruldu undan bu yana ülke içinde "Uyguristik" adında özel bir mecmuanın ilim sahasında ortaya çıktığını gösteriyordu. Bundan başka Uygur Üniversitesi Filoloji Enstitüsü'nde "Uyguristik" dersi açılıp 2004-2005 yılları arasında yüksek lisans öğrencilerine üç dönem ders verildi. Bunlar Çin'de "Uyguristik" ilminin olumlu göstermekle birlikte, yurtdışındaki modern Uyguristinin Çin'e olumlu tesir gösterdiğini ispatlar.

10. Görülen Problemler

"Yurtdışındaki Uyguristik" in ülke içinde tanıtılması yönünde, onlarca yıldır olumlu çalışmalar yapıyor ise de, bazı problemler görülmeye devam etmektedir. Bunu birkaç noktadan özetlemek mümkün:

1) Tanıtımın tekrarlanması ve yayın israfı. Uyguristie ilgi duyan bazı araştırmacılar baskularının eserlerini Uygurcaya tercüme ederken, sözkonusu eserin geçmişi Uygurcaya tercüme edilip edilmediğini hesaba katmadan, tekrar tekrar tercüme etmeye çalışmakta, buna vakit harcamakta, buna zihin yormakta ve yayın israfına neden olmaktadır. Örneğin; "Çin ve Yabancı Ülkelerdeki Uygur Milleti Tarihine Dair Araştırmalar" adlı makale 1980'li yıllardan itibaren üç kere Uygurcaya tercüme edilmiş ve üç farklı dergide ayrı ayrı yayınlanmıştır.

2) Bazı yazarlar tam bilgi sahibi olmadan, birbirinin eserlerini tam olarak görmeden, aynı i i tekrarlama, yarım yamalak yapma, özen göstermeme gibi yanlışlara dü mektedirler. Yani bir mesele ile ilgili makale yazarken, bu konuda kendisinden önce ba kalarının çalı ıp çalı madı ı, çalı mı ise ne derecede ve ne seviyede çalı tı ı hakkında ara tırma yapmadan kendi bildi ince i yapmaktadırlar.

3) Terimlerin rastgele tercüme edilmesi bilgi kirlili ine neden olmaktadır. Yani yabancı Uyguristlerin adları, soyadları, eserlerinin adları, yer adları orijinal yazılı ı ve okunu una göre de il, de i tirilerek transkribe edilmekte ya da Çince yazılmaktadır. Bu durum, o Uygursitin ve bilimsel eserinin itibarını zedelemektedir.

4) Kaynak eserleri tam olarak vermeme, kaynak göstermeme, gösterilen kayna ın kriterlere uymaması, kaynakların (katalog ya da bibliyografya) kuralına göre verilmemesi, kendisinden öncekilerin bilimsel çalı malarını görmezden gelme, unutmı gibi yapmak, metinden çıkarma gibi durumlar mevcut.

5) Zaman ve tarihlerin netli i ihmal edildi. Yabancı Uyguristleri tanıtırken, ço u durumda onların ya adıkları zaman net verilmemekte, sadece ya adı ı yüzyıllar verilmektedir. Onların yayımladıkları eserlerin zamanı da verilmemekte, zaman ve tarih konusunda belirsizlik görülmektedir. Bunlar bilimsel ara tırmalarda dikkat edilmesi gereken noktalardan biridir, elbette.

6) Bazı ülkelerdeki Uyguristi in durumunu tekrar tekrar tanıtırken bazılarında hiç söz etmeme durumu görülmektedir. Örne in; Rusya, Almanya, Japonya gibi devletlerdeki Uyguristik hakkında tekrar tekrar tanıtım makalesi yazıldı. Fakat Kırgızistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Moldova, Mo olistan, srail, Polonya, Romanya, Çekoslovakya, Macaristan, Amerika, Avustralya gibi ülkelerdeki Uyguristik hakkında yüzeysel tanıtımlar yapıldı. Bazıları hakkında hiç tanıtım yapılmadı. Bir konuda ara tırma yapılırken, kapsamlı ekilde yapılması, eksik kalan kısımların tamamlanması gerekir.

7) Katalog-bibliyografya yapmayı ihmal etmek. Çin'de, Çince yazılan ilmi eserlerin katolo u belirli bir aralıklarla yapılmaktadır. Yurtdı ndaki geli mi ülkelerde de böyle oldu u kaynaklardan bellidir. incan'da Uygur dilinde yayımlanan ilmi eserlerin katolo u yapımı ise de, "Uyguristik"e dair yayımlanan eserlerin katolo u standart ölçülere uygun hazırlanmamı tır. Büyük kataloglardan "Uyguristik" teriminin kullanılarak yazılan bilimsel eserlerin adlarını bulmak zordur. Dolayısıyla "Yurtdı ndaki Uyguristik"i tanıtanlar ülke içindeki bazı bilgilerden habersiz i yaptıkları için, bazı noktaları eksik bırakıp i i yarım yamalak yapmaktadırlar. Böyle yapmak bilime uygun de ildir. Bir i i aceleye getirmemek gerek, madem bir i yapılacak, o zaman tam yapmaya çalı mak gerek.

SONUÇ

Toparlamak gerekirse; "Uyguristik" yurtdı nda bir bilim dalı olarak ortaya çıkmı , onun ülkemizdeki etkisi olumlu ve derin olmu tur. Ülkemizde geleneksel Uyguristik kendi vatanında yeni döneme has yöntemler temelinde canlanmaya ba ladı. Bununla birlikte 1980'li yıllardan önceki "Uygurlar Çin'de, fakat Uyguristik yurtdı nda" denirken, artık " Uygurlar Çin'de, Uyguristik de Çin'de" demenin temeli atılmaya ba ladı. Bu elbette kutlamaya de er bir hadisedir.